

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ И ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ КОЈУ ЈЕ **БОЈАНА СИМИЋ ТУФЕГЦИЋ** ПРЕДАЛА ПОД НАСЛОВОМ ***ФЕНОМЕН ЗЛА У ПРОЗИ МИОДРАГА БУЛАТОВИЋА***

Датум: 16. мај 2022.

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовео комисију:

20. април 2022. године

Наставно–научно веће Филолошког факултета у Београду, одлуком број 1481/1

2. Састав комисије са знаком имена и презимена сваког члана, звања, назив уже научне области за коју је изабран у звање, датум избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

1. др Предраг Петровић, редовни професор, Српска књижевност 20. века, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2021. (ментор)

2. др Јован Делић, редовни професор, Српска књижевност 20. века, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2009.

3. др Недељка Бјелановић, научни сарадник, Институт за књижевност и уметност у Београду, 2018.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме:

Бојана (Владан) Симић Туфегџић

Датум рођења, општина, република:

21. 03. 1982, Лазаревац, Србија

Датум одбране, место и назив мастер рада:

15.09.2009, Београд, „Еволуција Костићеве романтичне поеме“

Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:

Српска књижевност

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ ФЕНОМЕН ЗЛА У ПРОЗИ МИОДРАГА БУЛАТОВИЋА

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација има 171. куцану страницу без прореда. Прво поглавља насловљено је „Појам зла“ (стр. 1–9) и састоји се од следећих делова: „Шта је зло?“, „Зло у светлу филозофије“, „Психолошки аспект зла“, „Зло и религија“, „Зло као мотив у књижевности“ и „Зло посматрано из углова осталих наука – историје, социологије, етике“. Друго поглавље насловљено је „Проза Миодрага Булатовића“ (9–17) састоји се од следећих делова: „Место Миодрага Булатовића у српској књижевности“ и „Романи и приповетке“. Треће поглавље носи наслов „Феномен зла у прози Миодрага Булатовића“ (17–160) и чине га следећи делови: „Зло као доминантан мотив у Булатовићевом књижевном делу“, „Долазак зла са демонима у збирци *Ђаволи долазе*“, „Фигура ђавола у збирци *Ђаволи долазе*“, „Зло оличено кроз патњу у збирци *Вук и звоно*“, „Мотив зла у романима“, „Зло као метафора света у којем живимо у роману *Црвени петао лети према небу*“, „Фигура ђавола у роману *Црвени петао лети према небу*“, „Рат као позадинско зло у романима *Херој на магарцу* и *Рат је био бољи*“, „Модели истине у роману *Херој на магарцу*“, „Свет емиграната и подземља у романима Људи са четири прста и *Пети прст*“ и „Зло модерног света у роману *Gullo Gullo*“. Поглавље „Закључак“ (160–167) састоји се од два дела: „Зашто је зло толико привлачно?“ и „Сумирање резултата“. На крају дисертације кандидаткиња доноси „Литература и изворе“ (167–171).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У дисертацији се могу уочити две целине: најпре се разматрају теоријске чињенице о феномену зла, да би потом се кандидаткиња усредредила на присуство и анализу овога мотива у прози Миодрага Булатовића. Прво поглавље посвећено је прегледу теоријских проучавања феномена зла, од његовог могућег одређивања, потом осветљења феномена зла са различитих научних аспеката (психологије, филозофије, религије, етике, социологије), уочавању заједничких особина зла као феномена у поменутих наукама, издвајањем најзначајнијих облика зла (злочин, злурадост, лаж, грех, подлост, слабост, порок и др.). Зло је феномен о којем се много говори и који је присутан како у животу, тако и у уметности (посебно у књижевности). Поменути феномен покушавају да осветле многе науке (филозофија, психологија, социологија, веронаука и друге), али ни једној још увек није успело да га истражи до краја. Свака наука злу приступа са свог гледишта, ипак, све се оне укрштају у једној тачки: зло је рушилачка, мрачна сила која уништава све чега се дотакне. Оно може бити морално, природно, социјално: без обзира на врсту зла, сви облици су деструктивни и воде ка уништењу човека, духа, света. Полазећи од тога, кандидаткиња као главни циљ свог рада издваја одређење феномена зла и његово

истраживање у прозним делима Миодрага Булатовића. Увидом у грађу коју истражује, кандидаткиња полази од чињенице да зло постоји, да има више лица и облика, а конкретни мотиви зла (под које спадају злочин, патња, злурадост, порок, лаж, грех, подлост, слабост и тако даље) проналази у романима и приповеткама Миодрага Булатовића. Друго поглавље посвећено је поетици прозе Миодрага Булатовића и његовим приповедачким поступцима (гротеска, пародија, парадокс, иронија, онеобичена перцепција); одређивањем места Булатовићеве прозе у српској књижевности; појавом зла као најдоминантнијег мотива у Булатовићевој прози. У трећем и уједно најобимнијем поглављу, кандидаткиња истражује зло у приповеткама и романима Миодрага Булатовића: прати манифестовање зла у ликовима, њиховим поступцима, међусобним односима, у времену и простору, природи, атмосфери; осветљавава фигуру ђавола у књижевности и у прози Миодрага Булатовића; упоређује феномен зла са фигуром ђавола; уочава на који начин ђаво дела кроз ликове и како их мења; истражује последице које зло изазива у свету Булатовићевих јунака; открива естетике ружног у прози Миодрага Булатовића. Већ у првим ауторовим приповеткама видљиво је да задирање у најтамније углове човекове душе и то да су ликови који насељавају његов књижевни свет, „доведени“ са сумњивих места и са дна друштвене лествице. Булатовићев литерарни свет насељавају скитнице, просјаци, кривци различитог профила, злочинци, проститутке, лопови, емигранти, ратни профитери, беспосличари и пропалице. Готово да не постоји неискварен и „део“ лик у његовој књижевности; сви су одређени неким недостатком – менталним, социјалним, етичким, етничким. Ти ликови живе од данас до сутра, бесмислено егзистирају само да би преживели, склони су моралном паду и никад се не издижу изнад несреће која их задеси. Ово није случај само у приповеткама Миодрага Булатовића, већ чини читав његов опус – од прве до последње књиге. Ако су људски демони, душевни суноврати, моралне наказе, патници и страдалници били у центру збивања прве две збирке приповедака, у романима се тематско-мотивска структура проширује те добијамо још чудовишније и гротескније ликове. Поред демонизованих (анти)јунака који чине свет приповедне прозе у збирци *Баволи долазе*, у свакој причи кандидаткиња проналази још неки облик зла. У „Излазу из круга“, причи која се прелама кроз поремећену свест једног од два лика, доминантан је облик патње, као у збирци *Вук и звоно*. У приповеци „Прича о срећи и несрећи“, мотив зла се провлачи кроз самоубиство поремећеног судије, али и кроз лудило главног јунака који се апсурдно не одваја од своје машине. У приповеци „Црн“ рат је главни облик зла. Уз рат јављају се и блуд, убиство, издаја. „Инсекти“ имају неколико мотива у којима се јавља зло: обмана и лаж којим се служе Фотије и Ананије како би постали познати. „Љубавници“ су у потпуности утонули у зло у виду дављења, некрофилије, патње, злостављања. Обимна приповетка „Тиранија“ има своје облике зла: блуд који чине Боса и Ева, патња, самоубиство, тиранисање. У „Заустави се, Дунав“ доминирају мотиви лудила, зло убиства и страха. Из свега наведеног кандидаткиња закључује да су Булатовићеви демони заправо посрнули људи, морално посувраћени и опасни, како за друге људе, тако и за себе. У збирци приповедне прозе *Вук и звоно* зло доминира у неколико облика: ватра која гута све пред собом симболише скори долазак пакла; патња и сузе јављају се у неколико прича

(„Цвећњак ватре“, „Највећа тајна на свету“, „Дечко, причувај то јаре“), затим кривица и испаштање („Шта је било с хајдуковом душом“, „О великом хоџи“), чедоморство („Бели дворови“), убиства и други злочини („Отпадник“, „Мало сунце“). Збирка *Вук и звоно* упућује на закључак да је патња оправдана с обзиром на количину зла која је присутна у свету, и да су искупљење, покајање и праштање можда једини начини да зло колико толико ублажи. Оно што оставља најјачи утисак кад је у питању роман *Црвени петао лети према небу* Миодрага Булатовића, него свеукупна његова проза, јесте количина зла која се у њима јавља. Готово да нема странице у роману у којој се не проналази одређени облик зла и чини се да ни код једног писца зло није тако привлачно као код Булатовића. Да би што боље приказао сву несрећу људског усуда и трагедију бића које се зове човек, Булатовић је увео у своју књижевност зло у различитим облицима, те се као коначан производ добила гротескна и застрашујућа слика света и људског удеса. Зла у овом роману има свуда – у ликовима, природи, међусобним односима, у поступцима и речима. Оно има карактеристике демонског, гротескног, разарајућег и ружног. У роману *Црвени петао лети према небу* управо имамо једну уништавајућу слику зла, а „демонски људи“ су ти који чине зло у њему. Кандидаткиња издваја неке карактеристичне појаве зла које се јављају: патња, некрофилија, канибализам, садизам, лаж, грех, злурадост, слабост. У роману *Црвени петао лети према небу* не постоји ни један лик у који ђаво не улази бар на кратко, само да би одиграо улогу коју му је Нечастиви доделио (овога није поштеђен ни црвени петао, једини лик у роману који је оличење доброте). Две године након објављивања романа *Херој на магарцу*, Миодраг Булатовић објављује и наставак ове саге под називом *Рат је био бољи*. Занимљиво је што су романи тако написани да се могу одвојити један од другог и независно читати, а опет су спојени неколицином истих ликова чије животне путеве пратимо по окончању Другог светског рата. *Рат је био бољи* подељен је на неколико обимнијих поглавља, од којих само у првом поглављу траје рат и радња се дешава под поднебљем Црне Горе, док се остатак романа усредсређује на бесциљно путовање добро нам познатих ликова Грубана Малића, Педута, Алегретија, генерала Бесте, а радња се одвија у Италији и Француској. За разлику од романа *Херој на магарцу*, у којем је радња временски одређенија јер прати кључну годину пред крај Другог светског рата, временски оквир романа *Рат је био бољи* много је разуђенији (радња се одвија последњих десет година након Другог светског рата и то у неколико држава). Ипак, главна разлика између ова два романа је у главним ликовима који као да су заменили места: у роману *Херој на магарцу* првенствено се прати судбина Грубана Малића, остали ликови су у његовој сенци; у роману *Рат је био бољи* Антонио Педуто преузима од Малића главну улогу, док је Грубан тек споредни лик. Сумирајући анализу пет модела истине у Булатовићевом роману *Херој на магарцу*, кандидаткиња закључује да је миметички модел истине веома мало је заступљен, те је с његове тачке гледишта већина романа фиктивна; епистемолошки модел је делимично заступљен, што значи да има елемената који су истинити, али и оних који су фиктивни (рат); етички модел готово је изокренут у своју супротност и с његовог моралног аспекта роман је у потпуности фикција; са моделом аутентичности иста је ствар као и са претходним, дакле, и у том моделу више је

заступљена фикција него истина; једино је последњи, фигуративни модел, који књижевно дело схвата као метафору стварности, у роману схваћен као истинит, јер свако књижевно дело свет је за себе и шаље неку поруку, директну или метафоричну. Роман *Људи са четири прста* веома је битан за Булатовићеву књижевну каријеру. Овај роман је по свему другачији од претходних Булатовићевих дела: нови књижевни садржаји који описују „живот“ емиграната у Немачкој; сложен приповедачки поступак у ком је видљива смена различитих лица и наратора; чврсто повезана мотивско-тематска структура романа за разлику од, на пример, *Хероја на магарицу*. Ако за роман *Gullo Gullo* може рећи да је по тематици најмрачније Булатовићево дело, роман *Људи са четири прста* је по садржају, без сумње, његово најбруталније дело. Роман *Људи са четири прста* на метафоричан и симболичан начин приказује домет зла у европској цивилизацији. Булатовић је отпочео причу о злу на нашим просторима (прве четири књиге), да би се у последње три фокусирао на зло које пустоши по свету (Италија, Француска, Немачка). Пре свега, у фокусу је свет подземља, а зло које оно обухвата прилично је разноврсно: политичко насиље – тероризам, дехуманизовани емигрантски живот који не вреди ни једну марку, убиства, злостављања; једном речју уништавање човека, културе, моралних и људских вредности. Будући да је роман *Људи са четири прста* књига о савременом тероризму, али и остацима фашистичке идеологије, битно је схватити да зло које стварају историја и идеологија увек се сломи на недужном народу. С обзиром на веома мрачну тематику којом се књиге *Људи са четири прста* и *Пети прст* баве, Булатовић је на крају *Петог прста* ипак оставио наду да није све тако црно и да постоје емигранти који нису кренули странпутицом као четворопрсташи. Сагу о несрећним и изгубљеним емигрантима наратор завршава причом о емигрантском свету који у иностранству поштено зарађује свој новац, а у домовину иде за празнике. Поштени емигранти жале своје посрнуле пријатеље „четворопрсташе“ који чаме по немачким затворима, борделима или коцкарницама, без пребијене паре и наде у боље сутра. Да није све тако црно и да се за боље сутра мора радити, поручује нам и наратор у завршном коментару *Петог прста*. По идејно-тематској структури вероватно најмрачније Булатовићево дело, роман *Gullo Gullo* његов је последњи објављен роман. Иако је у центру збивања мафијашка герила која носи назив *Gullo Gullo*, овај роман је својеврсни наставак приче о емигрантском свету који је започет у романима *Људи са четири прста* и *Пети прст*. Иако је роман *Gullo Gullo* написан осамдесетих година прошлог века, он као да представља неку врсту пророчке визије која ће се остварити у скорој будућности. Можда нам неће у ординацији мењати психу као што је Носаку чинио доктор Зола, али експанзија ријалити садржаја последњих година води нас ка колективном испирању мозга. И не само то, садржаји који се свакодневно пласирају у двадесет првом веку набијени су насиљем, порнографијом, злочинима; институције брака и породице сасвим су обесмишљене; моралне вредности су померене у неком другом правцу, па се таква слика чини као исечак из Булатовићевог романа *Gullo Gullo*. Недостаје још само Нови Месија и могло би се потврдити да се Булатовићева црна визија свеопштег хаоса у потпуности остварила. У последњем, закључном поглављу, кандидаткиња сумира резултате истраживања докторске дисертације и даје одговор на питања: због чега је зло код Булатовића толико привлачно и

да ли се зло могло избећи? С обзиром да Булатовић у свом целокупном стваралаштву свет представља као људски пакао, а људе као демоне који без престанка теже уништењу, како других, тако и самих себе, одговор је да се зло никако није могло избећи, јер се оно увукло у сваку пору космоса. Булатовићева проза не би била тако иновативна, инспиративна, шокантна, интригантна, да зло као доминантан мотив не кулминира у њој. На крају се закључује да ни код једног другог писца зло није тако привлачно као код Булатовића, баш зато што је до крајности огољено, пародирано, осветљено, како би нас што више саблазнило и опоменуло да ђаво никад не спава.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ

„Анализа модела истине у роману *Херој на магарцу* Миодрага Булатовића“, Зборник радова са VII научног скупа младих филолога Србије, одржаног 28. марта 2015. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, година VII, књ. 2, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

„Павле Угринов: *Стара породична кућа*“, *Школски час српског језика и књижевности*, 5/2016, Београд: Ваша књига.

„Фигура ђавола у збирци *Ђаволи долазе* Миодрага Булатовића“, Зборник радова са VIII научног скупа младих филолога Србије, одржаног 02. априла 2016. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, година VIII, књ. 2, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

„Методички приступ збирци *Велико двориште* Стевана Раичковића“, *Школски час српског језика и књижевности*, 2-3/2017, Београд: Ваша књига

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Тумачећи целокупну Булатовићеву прозу, кандидаткиња закључује да је ауторовој поетици и слици света иманентна идеја о свеprisутности и неуништивости зла – оно ће увек бити присутно, једино ће мењати облике и жртве, али докле год је света, биће и зла на њему. Ипак, Булатовићева проза потврђује да се зло може ублажити. Кандидтакиња уочава да свако понашање Булатовићевих ликова које је деструктивно (силовање, убиство, лаж, злурадост, свирепост, подлост, завист) и аутодеструктивно (патња, грех, слабост) може подвести под одређење зла. Радовање туђој несрећи (злурадост), уништавање своје душе (патња), прекорачење моралних норми (грех) само су неки од мотива чија је заступљеност била истражена у Булатовићевом делу. Једно од кључних питања дисертације јесте шта ликове у Булатовићевој прози наводи да чине зло – да ли је то жеља за неким вишим циљем до ког се долази погрешним средствима (инструментално зло) или се верује да је циљ добар, а он је супротност томе (идеалистичко зло); да ли ликови из глупости и неразвишљана чине зле ствари (плиткоумно зло у спрези са баналним злом) или просто чине зло ради зла самог јер их то на неки изопачени начин усређује (демонско зло)? Заједничко свим облицима зла јесте недостатак обзира према хуманистичким вредностима. Ова проза не би била тако иновативна,

инспиративна, шокантна, интригантна, да у њој нема сучења, преиспитивања и уметничког артикулисања зло као доминантаног мотива. Ни код једног другог нашег књижевника зло није тако привлачно као код Булатовића, баш зато што је до крајности огољено, пародирано, осветљено, како би нас што више саблазнило и опоменуло да је ђаво увек присутан.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Кандидаткиња је резултате свог истраживања представила тако да је свака њена теза поткрепљена наводима из грађе, а закључци приосходе из претходно наведених примера текстова и њихове анализе. Зло као феномен је не посматра се са аспекта само једне дисциплине. Испитивање феномена зла у делима Миодрага Булатовића обухвата више области (филозофију, психологију, историју, религију, књижевност, социологију, етику) и сам приступ је био мултидисциплинаран. Сходно томе кандидаткиња је успешно користила следеће приступе: књижевно-историјски, књижевно-теоријски, психолошки, филозофски, феноменолошки, нараторски.

IX ОЦЕНА ИЗВЕШТАЈА О ПРОВЕРИ ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу „Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду” и налаза у извештају из програма „iThenticate“, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације: „Феномен зла у прози Миодрага Булатовића“ Бојане Симић Туфегџић утврђено подудараност текста износи 5%.

Овај степен подударности у складу је са Чланом 9 Правилника. На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8 „Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду“, изјављујемо да извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

X ПРЕДЛОГ

На основу свега изнетог, Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да овај рад прихвати као докторску дисертацију а кандидаткињу Бојану Симић Туфегџић позове на усмену одбрану пред овом комисијом.

Чланови комисије:

др Предраг Петровић,
редовни професор Филолошког факултета у Београду

др Јован Делић,
редовни професор Филолошког факултета у Београду

др Недељка Бјелановић,
научни сарадник Института за књижевност и уметност у Београду